

Eýran haçanda Azerbaýjana dişini gyjasa, Ysraýyl mundan peýdalanýar

Category: Kitapcy, Publisistika

написано kitapcy | 26 января, 2025

Eýran haçanda Azerbaýjana dişini gyjasa, Ysraýyl mundan peýdalanýar EÝRAN HAÇANDA AZERBAÝJANA DIŞINI GYJASA, YSRAÝYL MUNDAN PEÝDALANYAR!

Eýranyň, Azerbaýjanyň we Ysraýylyň arasynda güýçlenýän dartyglyk soňky ikisiniň arasyndaky strategiki hyzmatdaşlygy berkidýär

Stokgolmdaky Halkara parahatçylyk boýunça ylmy-barlaglar institutynyň ýakyn wagtdaky habarnamasy 2018-2022-nji ýyllarda Azerbaýjanyň Ysraýylyň iñ köp ýarag satýan ikinji ýurdudygyny anyklady.

Ysraýylyň bu döwürdäki ýarag eksportynda Azerbaýjanyň paýy 9,1% bolan eken. Birinji ýerde Ysraýylyň ýarag söwdasynyň 37%-ni düzýän Hindistan bar. Filippinler bolar 8,5% bilen üçünji ýurt. Şu döwürde Ysraýylyň global ýarag eksportyndaky paýy 2,3% boldy.

Şol bir wagtyň özünde Azerbaýjan Ysraýyl döwletine energetika satuwyny güýçlendirdi we Ukraina uruşyndan soñ Ysraýylyň energetika talabynyň 40%-ni kanagatlandyrar ýaly derejä galdy. Şular ýaly ähli pragmatiki sebäpleriň ýany bilen iki ýurduň arasyndaky ýakyn gatnaşygyň taryhy we medeni esaslary-da bar. Azerbaýjanda «Красная Слобода» diýilýän ýerde jöhit jemagaty ýasaýar. Şol bir ýagdaýda XIX asyryň soñlaryndan bări Azerbaýjanda (köplenjem Bakuda) uly ýewropaly jöhit jemgyýeti ýasaýar.

Iki ýurduň arasyndaky hyzmatdaşlyk beýleki ýurtlara garanda daşary syýasy ugurlaryna-da täsir etme potensialyna eýe we soñky Ysraýyl-Türkiye ýakynlaşmagy bu potensialy iň gowy görnüşde görkezýär.

2010-njy ýylda ysraýyl harby-deñiz güýçleriniň Gazä ynsanperwer kömek alyp barýan türk gämisiňe çozan «Mawy Marmara» wakasynyň yzyndan iki ýurduň gatnaşyklaryna düýpli tow düşüpdı.

2016-njy ýylda Ysraýyl we Türkiye Ysraýylyň şol wakada wepat bolan aktiwistleriň maşgalalaryna 20 million dollara golay kontribusiýa tölemek şerti bilen ylalaşyga geldi.

Muňa garamazdan, ABŞ-nyň Ierusalimi Ysraýylyň paýtagty hökmünde ykrar etmeginiň yzyndan 2018-nji ýylda Türkiye Ysraýyl bilen gatnaşygyny kesendigi üçin ylalaşyk uzaga çekmändi.

Regional syýasatyň ýene bir möhüm öwrülişik sepgidi 2020-nji ýylyň awgust aýynda Ysraýyl bilen Birleşen Arap Emirlikleriniň (BAE), Bahreýniň, Marokkonyň arasynda Waşingtonyň goldawy bilen gol çekilen «Ybraýym şertnamalarydy».

Ilkibaşda Türkiyäniň muňa beren garşylygy otrisatel boldy, Türkiyäniň prezidenti Rejep Tayýip Erdogan BAE bilen gatnaşyklaryny kesjekdigini aýdyp haýbat atdy. Emma Daglyk Garabagda turan uruş Ankara bilen Ierusalimi Azerbaýjany

goramak üçin bir hatara düzdi we görnüşi ýaly bulam iki ýurda-
da güýç birikdirseler nämeleriň hötdesinden gelip boljakdygyny
görkezdi.

2020-nji ýylyň dekabryna gelinende, Erdogan hökümeti Ysraýyl
bilen diplomatiki çekişmäniň özünü bimaza ediji ýagdaýa
salandygyna düşünipdi. On ýyllyk dartgynly gatnaşyklardan soñ
hökümet ugruny üýtgetdi we bozulan gatnaşyklary düzetmek üçin
işlemeği makul bildi.

Şol üýtgeşmäniň parçasy hökmünde Türkîye Ysraýyl bilen
gatnaşyklaryny gowulandyrdy we hatda öñki tankydy belliklerini
yatdan çykaryp «Ybraýym şertnamalaryny» sesini çykarman kabul
etdi.

Azerbaýjan kadalaşma müddetinde potensial köpri rolunu oýnamak
üçin gowy pozisiýadadybwe 2020-nji ýylyň dekabrynda
Azerbaýjanyň Daşary işler ministri Jeýhun Baýramow: «Baku Tel-
Awiw bilen Ankaranyň arasynda araçylyk edip biler» diýdi.
Soñra Azerbaýjanyň Prezidentiniň orunbasary Hikmet Hajyýew
Balunyň üçtaraplaýyn gepleşikleri geçirip biljekdigini mälim
etdi.

Ikitaraplaýyn gatnaşyklardaky bu ýazylganlyk on ýyldan gowrak
wagta çeken dartgynlylygyň yzyndan boldy. Ysraýylyň prezidenti
Isaak Hersog 2022-nji ýylyň mart aýynda Türkîyä eden resmi
saparynyň yzyndan iki ýurduň daşary işler ministrleriniň
ikitaraplaýyn resmi saparlary gatnaşyklaryny gowulanmagyna
ýardam etdi.

Geçen ýylyň iýun aýynda Türkîye we Ysraýyl bilelikde iş
geçirip, Eýranyň Türkîyä gelen ysraýyllı turistleri alyp gaçma
we olara garşıy hüjüm etme pygylarynyň öñünü aldy. Iki aýdan
soñ iki hökümet diplomatik gatnaşyklaryň doly öñki ýagdaýyna
gelendigini mälim etdi.

Yzyndan 2022-nji ýylyň oktyabr aýynda Türkîyäniň we Ysraýylyň
Goranmak ministrleriniň arasynda geçirilen ýygınak kadalaşma
müddetiniň öñe gitmegine ýardam etdi.

Benni Gantsyň Ankara eden resmi sapary on ýyldanam köpe çeken
wagtdan soñ Ysraýylyň goranmak ministriniň eden resmi
saparynyň bolandygy sebäpli üns bereniňe degýärdi. Aýratynam,
ysraýyl topary fewral aýynda Türkîyäniň günorta-gündogar

çastrygynda bolup geçen uly ýer yranmasyndan soň halas-edis toparlarynyň geçirilen işlerinde 19 sany türk raýatynyň janyny halas etdi.

Ysraýylyň Daşary işler ministri Eli Koene minnetdarlyk bildiren Erdogan Türkýäniň Ysraýylyň eden kömeklerini hiç haçanam ýatdan çykarmajagyny aýtdy.

Azerbaýjan Türkýe-Ysraýyl gatnaşyklarynyň kadalaşmasyny esasy daşary syýasy ugurlarynyň birine öwürdi. Eýran Yslam Respublikasyn dan abanýan howpuň derejesi ýokarlanyp ugranda, Baku iň ýakyn ýaranlarynyň arasyndaky gatnaşygy pugtalandyrmak üçin şundan amatly pursat tapyp bilmezdi.

Eýranyň, Azerbaýjanyň we Ysraýylyň arasynda güýçlenýän dartgynlylyk soňky ikisiniň arasyndaky strategiki hyzmatdaşlygy berkitdi.

Sentýabr aýynda Ermenistan bilen Azerbaýjanyň serhedinde bolup geçen çaknyşyklardan iki hepde geçmişen soň Ysraýylyň öñki goranmak ministri Benni Gantz Azerbaýjana geldi we ol bu ýerde prezident Ylham Alyýew we azerbaýjanly kärdeşi Zakir Hasanow bilen duşusdy.

«Ybraýym ylalaşyklary» Türkiye bilen Ysraýylyň arasyndaky ýakynlaşmabwe Azerbaýjan bilen Eýranyň arasyndaky dartgynly gatnaşyklar, Azerbaýjan-Ysraýyl bilelikdeligine täze sepgit gazandyrdy.

Ysraýyl 1993-nji ýylyň awgust aýynda Bakuda ilçihana açandygyna garamazdan ýakyn wagta çenli Azerbaýjan Ysraýylyň özüne hemişelik ilçi belleme talabyndan elmydama yüz öwrüp geldi.

Bu ýagdaý Azerbaýjanyň otuz ýyla golaý wagtdan soň meňzes jogap berme (ilçihana açma we ilçi belleme) boýunça gutarnyklly taryhy karara gelmegin bilen üýtgedi.

Azerbaýjanyň başdaky ikirjiňlenmesi beýleki musulman ýurtlary gynandyrmazlyk we biynjalyk etmezlik, Baku bilen Tähranyň arasyndaky gatnaşyklarynyň bozulmagyndan Ysraýyly jogapkär hasaplaýan Eýrana gyjyt bermek endişesinden gelip çykýardy.

Ysraýyldaky gysga ömürli Bennet-Lapid hökümeti dövründe Azerbaýjan bilen Ysraýylyň arasyndaky bilelikdelik täze strategiki derejä ýetirildi.

Ýair Lapid Azerbaýjany Ysraýyl üçin möhüm hyzmatdaş hasaplady. Şuňuň bilen baglanyşyklylykda şol wagtyň goranmak ministri Benni Gantzyň Azerbaýjan zyýaraty öräm kesgitleýji boldy. Gantz resmi saparynyň dowamynda «Ysraýyl döwleti bilen Azerbaýjan respublikasynyň arasyndaky strategiki gatnaşyklaryň saklanmagynyň» we «Ýbraýym şertnamalaryna gol çekilmeginden soň Ýakyn Gündogardaky üýtgeşmeleriň oýlanyp-ölçerilmeginiň» ähmiýetini nygtady. Ol we Azerbaýjandaky ygtyýarlylar Ysraýylyň Türkiye, sebit we dünýädäki beýleki ýurtlar bilen ösýän gatnaşyklary boýunça hem gepleşik geçirildiler.

Bu resmi saparynyň dowam edýän wagtynda geçirilen gepleşikleriň Azerbaýjan ilçihanasynyň açylmagy kararyna gelinmeginde kesgitleýji rol oýnandygyny aýdyp bolar.

Ysraýyldaky hökümet çalşygynyň Azerbaýjan-Ysraýyl strategiki hyzmatdaşlygynyň üstünde görnetin täsiri bolmady. Ysraýylyň täze ekstemistik sağça Binýamin Netanýahunyň hökümeti Azerbaýjan bilen ýakyn hyzmatdaşlygyny dowam etdirýär. 2023-nji ýylyň 11-nji ýanwarynda Ylham Alyýew Azerbaýjanyň Ysraýyldaky ilkinji adatdan daşary we dolu ygtyýarly ilçisi edip Muhtar Mämmedowy belledi.

Geçen fewral aýynda Ysraýylyň Goranmak ministri Ýoaw Gallant Mýunhen Howpsuzlyk konferensiýasynyň mejlisler zalynda prezident Alyýew bilen duşuşypdy.

Soňky döwürde bolup geçýän dartgynlylyklaryň saýasynda Azerbaýjan bilen Eýranyň arasynda çaknyşyk bolma ähtimallygy hakda aýdulanda, Tähranyň Bakudan has uly we has güýçli aktýordygy görnüp dur. Emma geosyýasy hakykatlary-da gözden salyp bolmaýar we bularyň başynda Türkىедir Russiýa bilen gatnaşyklaryny dowam etdirme zerurlygy bar. Şeýle-de, logistiki hyzmatlar taýdanam Azerbaýjana garaşly. Şuňuň üçinem iki ýurduň arasynda haýsydyr bir ýaragly çaknyşygyň bolma ähtimallygy beter daşda görünýär.

Hüda HÜSEÝNI,
Liwanly žurnalist, syýasy analitik.

Anna, 02.06.2023 ý. Publisistika